

Людина і змія

Амброз Ґвіннетт Бірс

Оповідання

Переклад: Віктор Шовкун

"Се очевидна правда, підтверджена багатьма свідками, і жодна людина, котра розвинула освітою розум, даний їй від природи, не стане заперечувати, що очі змії мають магнетичну силу, і кожний, хто спізнає на собі їх чари, тягнеться до них, попри власну хіть, і фатально гине від укусу гада"[1].

I

Зручно розлігшись на канапі, в халаті й капцях, Харкер Брайтон усміхнувся, прочитавши в книжці старого Моррістера "Чудеса науки" вищенаведену фразу.

"Чудом тут можна вважати тільки те, — подумав він, — що за часів Моррістера люди розумні й освічені вірили в нісенітницю, яку нині відкидають навіть неuki".

Потім Брайтон поринув у роздуми, — бо належав він до людей мислячих, — і при цьому несамохіть опустив книжку, не змінивши напрямок свого погляду. Як тільки книжка зникла з-перед його очей, вони вступились у темний куток кімнати і помітили там щось не зовсім звичайне: з-під ліжка, де панував густий морок, блищали якісь дві цяточки — на відстані близько дюйма[2]. То могли бути просто голівки вбитих у стіну цвяхів, що віддзеркалювали полум'я газової горілки, яка освітлювала кімнату; він не надав тим цяточкам жодної ваги й знову взявся за читання. Через мить якийсь раптовий імпульс, що його Брайтонові не спало на думку проаналізувати, змусив його знову опустити книжку і знайти поглядом те, що він помітив раніше. Світлі цяточки були на тому самому місці. Вони здались йому ще яскравішими і мали тепер зеленавий полиск, якого він спершу не помітив. До того ж вони начебто трохи пересунулись — і десь на півдюйма абоощо наблизилися до нього. Одначе вони й досі були в затіненому місці, й роздивитися, що воно таке і звідки взялося, Брайтон не міг, отож він знову заходився читати. Аж раптом щось у тексті навіяло йому думку, яка змусила його здригнутись і втретє опустити книжку на край канапи — книжка вислизнула в нього з руки й упала розкритою на підлогу, корінцем догори. Напівпідвівшись, Брайтон почав напружено вдивлятися у темряву під ліжком; цятки сяяли там, як йому здалося, ще різкішим світлом. Його увага тепер цілком пробудилася, а стривожений погляд виявив майже під поперечиною ліжка кільця великої змії; світлі цятки — то були її очі. Бридка голова гада, висунувшись із внутрішнього кільця, спиралась на зовнішнє, обриси широкої, потворної пащі й по-ідіотському приплюснутого лоба непомильно вказували, що її зловісний погляд спрямований на нього. Очі змії вже не здавалися просто світлими цятками: вони дивились на Брайтона ніби осмислено, плекаючи грізний намір.

II

Змія в сучасному місті, у спальні одного з найфешенебельніших помешкань, — це,

погодьтеся, явище незвичайне і вимагає пояснення. Харкер Брайтон, тридцятип'ятирічний холостяк, учений, багатий гультай, трохи спортсмен і своя людина в аристократичних колах, нині повернувся до Сан-Франціско після тривалої подорожі по далеких і маловідомих краях. Спізнавши у своїх мандрах чимало нестатків, він до хворобливої гостроти розвинув у собі смак до розкоші, й раніше йому притаманний. Спершу він був оселився в аристократичному готелі "Замковий", але навіть тамтешній шик не міг удовольнити його; коли доктор Друрінг, видатний учений і друг Брайтона, запропонував приятелеві перебраться до нього, той радо погодився. Великий старовинний будинок доктора Друрінга, що стояв у кварталі, нині нічим не примітному, зовні вельми скидався на заповідник чи щось таке. Він явно не хотів бути схожим на навколишнє оточення, яке до того ж часто змінювалось, стояв у гордій самотині й мав досить-таки ексцентричний вигляд. Скажімо, до нього тулився флігель, що вочевидь випадав з архітектурного ансамблю і мав не зовсім ясне призначення, правлячи і за лабораторію, і за звіринець, і за музей. Саме там доктор провадив свої наукові дослідження, вивчаючи ті форми тваринного життя, які будили його інтерес і тішили його смак, а слід зазначити, що цікавили доктора насамперед види, які перебували на відносно низьких щаблях еволюції. Коли ж говорити про вищі рівні розвитку, то зацікавити його могли лише створіння, які зберегли бодай рудиментарні рештки органів та властивостей, що свідчили б про їхню спорідненість із такими "драконами первісної стихії"[3], як змії і жаби. Наукові вподобання доктора Друрінга мали очевидний ухил до рептилій; він любив "виродків природи" і називав себе "Золя від зоології"[4]. Дружина й дочки доктора, на жаль, не поділяли його наукового інтересу до життя та звичаїв наших народжених під нещасливою зорею братів, отож він заборонив їм навіть наближатися до свого Зміїнця, прирікши їх на спілкування лише з особинами власного виду. Отак позбавивши своїх близьких цієї вишуканої втіхи, доктор Друрінг, правда, доклав усіх зусиль, щоб скрасити цю велику прикрість: будучи дуже багатим, він дозволив їм оточити себе значно розкішнішою обстановкою, ніж та, в якій існували його улюблені рептилії.

Адже Зміїнець — і архітектурно, і з погляду вмеблювання — відзначався суворою простотою, що пасувала до невибагливих потреб його мешканців; опріч того, зважаючи на вимоги безпеки, багатьом із них не можна було надати волю, необхідну для повного втішання розкішшю, адже вони були живі — вельми незручна властивість, коли йдеться про живність із таким неспокійним норовом. Правда, в їхніх власних апартаментах їх волю обмежували зовсім мало — тільки в тій мірі, в якій слід було поставити перешкоди їхній згубній звичці поглинати одне одного. Про всяк випадок Брайтона застерегли, що деяких вихованців доктора Друрінга іноді знаходять у найнесподіваніших місцях маєтку, і вони навряд чи змогли б пояснити свою присутність там, якби їх про це спитали. Та Брайтон так утішався всіма вигодами життя в багатому особняку Друрінга, що майже не думав про Зміїнця та про його неспокійних і грізних мешканців.

III

Хоч Брайтон і здригнувся від огиди й неприємного подиву, але не можна сказати,

щоб він дуже злякався. Його першою думкою було подзвонити й викликати лакея, та хоча шворка дзвінка висіла поряд, він навіть не зворухнувся, щоб дотягтись до неї; йому раптом спало на думку, що такий вчинок можна буде вважати виявом страху, якого він насправді не відчував. Брайтон куди гостріше усвідомлював безглуздість становища, у яке потрапив, ніж боявся пов'язаних із ним небезпек. Йому було тільки бридко і якось не по собі.

Рептилія належала до невідомого для Брайтона виду. Яка вона завдовжки, він міг тільки вгадувати. Її тіло — там, де він його бачив — здавалося не тоншим, ніж людська рука. Наскільки змія була небезпечною і чи взагалі була? Належала вона до отруйних гадів чи до удавів? Брайтон не так добре знав природу в її грізних проявах, щоб із першого погляду визначити, в який спосіб убиває свою жертву той або той плазун.

Та хай би навіть ця тварюка й не становила небезпеки, її поява в кімнаті не дуже втішила Брайтона. Це було *de trop*[5], річ, яка опинилась не на своєму місці. Діамант був не вартий оправу. Навіть варварський смак нашої доби, що захарастив стіни картинами, підлогу меблями, а меблі — безліччю дрібничок, не зробив цю кімнату підходящим місцем для життя, ніби вихопленого з диких джунглів. А крім того, Брайтона ятрила нестерпна думка, що смердючий подих гада змішується з повітрям, яке йому, Брайтонові, доводиться вдихати в свої легені.

Всі ці думки більш або менш виразно сформувалися в мозку Брайтона і спонукали його до дій. Цей процес ми називаємо "обміркувати і прийняти рішення". Саме в такий спосіб ми поведимось розумно чи навпаки. Саме так зів'ялий листок, підхоплений осіннім вітром, виявляє себе більш або менш розважливим, ніж інші листки, падаючи на землю або на поверхню озера. Досі не розгадано, яка таємнича сила керує людськими вчинками. Що саме скорочує наші м'язи? Ми, правда, назвали ці підготовчі молекулярні процеси свідомою волею — а що від цього змінилося?

Брайтон звівся на ноги. Він хотів, обережно задкуючи від змії, щоб по змозі не потурбувати її, дістатися до дверей і вийти з кімнати. Так людина відступає, побачивши перед собою щось величне, бо велич — це влада, а влада завжди становить загрозу. Брайтон був певний, що навіть задки непомірно втрапить у двері. Якщо страховисько кине́ться за ним навздогін, він завжди зможе схопити щось придатне для оборони — смак, який обвішав стіни картинами, обвішав їх і цілою колекцією холодної східної зброї.

А тим часом, поки він утішав себе цими думками, очі змії засяяли ще моторошнішим, ще зловіснішим блиском.

Відірвавши праву ногу від підлоги, Брайтон наготувався ступити крок назад. Але в цю мить відчув сильну нехіть до такого поруху.

"Мене вважають хоробрим, — подумав він. — То невже хоробрість — це тільки прагнення здобути чийось похвалу? Невже я відступлю лише тому, що знаю: ніхто не буде свідком мого ганебного боягузтва?"

Нога його зависла в повітрі, і, щоб утримати рівновагу, він сперся правою рукою на спинку стільця.

— Нісенітниця! — сказав Брайтон уголос. — Я не такий уже страхопуд, щоб побоятися здатись наляканим.

Зігнувши ногу в коліні, він підняв ступню ще вище й рішуче поставив її на підлогу — на дюйм попереду лівої! Він сам не міг збагнути, як це сталося. Експеримент із лівою ногою дав той самий наслідок — вона стала на підлогу попереду правої. Пальці Брайтона судомно вчепились у спинку стільця; рука витяглась і трохи вивернулась назад. Здавалося, він нізащо не хотів послабити свою хватку. Страшна голова зміюки, піднявшись із внутрішнього кільця, так само була витягнута вперед, десь на рівні шиї. Гадина не зрушила з місця, але її очі перетворились на електричні спалахи, що випромінювали сліпуче світло, яке приковувало до себе зір.

Брайтонове обличчя не так зблідло, як посіріло. Він знову ступив крок уперед, потім іще крок і майже потяг за собою стілець, який зрештою вислизнув з його скоцюрблених пальців і з гуркотом упав на підлогу. Брайтон застогнав. Гадина не засичала, не зворухнулась, але її очі світилися, мов сонця. За їхнім сліпучим блиском не стало видно і самої змії. Вони випромінювали яскраві й барвисті кола, що наближались і все збільшувались, а потім зникали, мов мильні бульбашки; здавалося, вони торкались його обличчя, а через мить уже віддалялися на нескінченну відстань. Звідкись долинав безперервний гуркіт великого барабана, що уривався тужними зойками невимовно приємної, але дуже далекої музики, схожої на мелодійний передзвін струн еолійської арфи. Він знав, що це світанкова пісня статуї Мемнона[6], йому ввижалося, ніби він стоїть у очереті на березі Нілу і в екстазі слухає цей безсмертний спів, що долинав до нього крізь мовчанку століть.

Потім, майже непомітно, мелодія почала стихати і перейшла в перекоти грому, який відкочувався усе далі й далі. Перед очима Брайтона розстелився неозорий краєвид, який блищав від сонця й дощу, перехоплений аркою барвистої райдуги, а під тією величезною дугою виднілося безліч міст. І підводив голову десь над тими містами і над своїми товстими кільцями величезний змії у короні, що дивився на Брайтона очима його небіжчиці матері. Несподівано весь цей чарівний ландшафт стрімко ковзнув угору, мовби сховався за одноманітно-сірою завісою. Щось боляче вдарило Брайтона в обличчя й груди — то він упав на підлогу. Кров заюшила з його розквашеного носа та розбитих губів. Якусь мить він лежав обличчям на підлозі — оглушений, отупілий, із заплющеними очима. Та через хвилину прийшов до тями й усвідомив, що це падіння, змістивши напрямок його зору, розвіяло чари, під якими він перебував. Брайтон відчув, що тепер зможе відступити до дверей, якщо відвертатиме погляд. Але думка про гада, який лежав, невидимий, за кілька кроків від його голови, — і, можливо, в цю саму мить готувався стрибнути на нього й обвити кільцями йому горло! — була надто жахлива. Брайтон підвів голову, глянув у ті лиховісні очі й знову втратив здатність до опору.

Змія не зворухнулась і, здавалось, перестала насилати на нього свої могутні чари; розкішні міражі, які постали перед ним хвилину тому, більш не повторилися. Тільки чорні очі-цятки, як і раніше, моторошно блищали з-під тупого, плескатого лоба.

Мабуть, певний свого тріумфу, гад вирішив більше не вдаватися до чаклунських спокус.

І тут відбулася жаска, страхітлива сцена. Лежачи на підлозі, десь за ярд від свого ворога, людина сперлась на лікті, підвела й відкинула назад голову, а ноги судомно випростала на всю довжину. Смертельна блідість вкривала її обличчя там, де воно не було вимазане кров'ю. Вирячені очі мало не вилазили з орбіт. На губах виступила піна і білими клаптями скапувала на підлогу. Тіло засмикалось у натужних конвульсіях і стало звиватися майже по-змійному. Воно згиналося в попереку, а ноги завертали то в той бік, то в той. І кожен такий порух майже непомітно, але наближав і наближав людину до змії. Брайтон витяг перед собою руки, він силкувався відштовхнутися від підлоги назад, але невтримно посувався і посувався на ліктях уперед.

IV

Доктор Друрінг та його дружина сиділи в бібліотеці. Вчений був у пречудовому гуморі, що з ним траплялося вельми рідко.

— Через обмін з одним колекціонером я щойно добув чудовий зразок офіофагуса, — сказав він.

— А що воно таке?— спитала дружина з лінивою цікавістю.

— О, бий мене сила божа, яке невігластво! Коли по одруженні чоловік виявляє, що дружина нічого не тямить у грецькій мові, він повинен, моя люба, негайно подавати на розлучення. Офіофаг — це змія, яка годується зміями.

— Я сподіваюся, вона пожере всіх твоїх гадів, — мовила дружина, машинально пересунувши лампу. — Але як їй щастить із ними впоратися? Вона їх причаровує, так?

— Як це схоже на тебе, люба! — сказав доктор, прикидаючись сердитим. — Ти ж бо знаєш, я не терплю, коли хтось запевняє, ніби змія має силу причаровувати свою жертву. Який вульгарний забобон!

Розмову між подружжям урвав моторошний зойк, що прокотився в огорнутому тишею домі, мов голос демона, який волає з могили. Зойк повторився, знову і знову. Кричала людина — сумніву не було. Друрінги підхопились на ноги — чоловік розгублено, а жінка збліднувши і заціпенівши від жаху. Ще не завмерло відлуння останнього зойку, як доктор вибіг із кімнати й кинувся на другий поверх, перестрибуючи через сходишки. В коридорі, біля кімнати Брайтона, він зустрів кількох служників, що прибігли з мансарди. Усі разом вони кинулись до дверей і штовхнули їх не постукавши. Двері відчинились — вони були незамкнені. Брайтон лежав долілиць на підлозі мертвий. Його голова й руки були просунуті під поперечину ліжка. Служники витягли тіло насеред кімнати й повернули його горілиць. Обличчя було вимазане кров'ю та піною, вирячені очі дивились застиглим поглядом — жаске видовище.

— Помер від розриву серця, — сказав учений, ставши на одне коліно й притуливши долоню до грудей Брайтона.

Коли він отак нахилився, його погляд машинально ковзнув під ліжко.

— Боже праведний! — вигукнув він. — Як ця штука сюди потрапила?

Він засунув під ліжко руку, витяг звідти змію і пожбував її, досі скручену в кільця, насеред кімнати. З різким шарудінням вона ковзнула по навощеній підлозі й ударила

об стіну, де й залишилась лежати нерухома. То було опудало змії; її очі були зроблені з металевих гудзиків.

[1] Подаючи цей епіграф, Бірс наслідує стиль тогочасних "наукових" трактатів.

[2] Дюйм дорівнює приблизно 2,54 сантиметра.

[3] "Первісна стихія" — тут: вода.

[4] Ідеться про те, що Золя розглядав суспільне життя людини як залежне від біологічних законів.

[5] Занадто (франц.).

[6] Ім'ям Мемнона, сина богині світанку, греки назвали статую єгипетського фараона Аменхотепа III, яка на сході сонця бриніла жалібним звуком, схожим на людський голос. Вважали, що це Мемнон вітає свою матір.

Джерело: Книга пригод. Випуск 3. Київ, Веселка, 1989

Переклад: Віктор Шовкун